ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ Α΄

Θέμα Α1

α) Τανζιμάτ: σχολ. βιβλ. σελ. 39: «Με τον όρο Τανζιμάτ περιγράφεται μία μεγάλη περίοδος μεταρρυθμιστικών προσπαθειών στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Ως πλέον σημαντική στιγμή της προσπάθειας αυτής θεωρείται η έκδοση, στις 6 Φεβρουαρίου του 1856, στην Κωνσταντινούπολη από τον Σουλτάνο ενός «Χάττι Χονμαγιούν» (Αυτοκρατορική Γραφή) που επικύρωνε τις παλαιότερες συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία και ιδιαίτερα τις εξαγγελίες του Γκιουλ Χανέ (1839). Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, που έγιναν κάτω από την πίεση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων την επαύριο του Κριμαϊκού πολέμου, εξασφάλιζαν την ισότητα ανάμεσα στις θρησκευτικές ομάδες της αυτοκρατορίας και, κατά συνέπεια, ενίσχυαν την οικονομική, κοινωνική και πολιτική θέση των χριστιανών, ιδιαίτερα των Ελλήνων. Πολλοί από τους ισχυρούς Έλληνες της αυτοκρατορίας είδαν σε αυτές τις εξελίξεις μία σημαντική ευκαιρία επέκτασης της επιρροής τους στον οθωμανικό χώρο, πράγμα που απομάκρυνε το ενδιαφέρον τους από το μικρό και ταπεινωμένο - στη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου- ελληνικό βασίλειο.»

β) Φεντερασιόν σχολ. βιβλ. σελ. 46: «Μεγάλη πολυεθνική εργατική οργάνωση της Θεσσαλονίκης, με πρωτεργάτες σοσιαλιστές από την ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα της πόλης, που αποτέλεσε σημαντικό δίαυλο για τη διάδοση σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στη χώρα.»

γ) Αγροτική μεταρρύθμιση σχολ. βιβλ. σελ. 42: «Καθώς η κατοχή γης έπαυε προοδευτικά να είναι πηγή εξουσίας και κοινωνικού -ταξικού- κύρους, άνοιξαν οι δρόμοι για την αγροτική μεταρρύθμιση. Την κατάργηση δηλαδή των μεγάλων ιδιοκτησιών και την κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές παραγωγικές μονάδες, οικογενειακού χαρακτήρα, που ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες»

Θέμα Α2

1. ζ
2. η
3. α
4. στ
5. β

Θέμα Β1

α. σχολ. βιβλ. σελ. 29-30: «Η εμφάνιση και ανάπτυξη της βιομηχανίας στον ελληνικό χώρο κατά το 19ο αιώνα, παρουσίασε ελάχιστα κοινά σημεία με όσα συνέβαιναν στο πεδίο αυτό στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, τα οποία συνοπτικά ονομάστηκαν Βιομηχανική Επανάσταση. Στο μικρό ελληνικό κράτος η ανάπτυξη της βιομηχανίας

ήταν διαρκώς παρούσα στις συζητήσεις, στις οικονομικές και πολιτικές αναλύσεις, συνήθως όμως ως σχέδιο ή πρόθεση, σπάνια ως εφαρμογή. Η ακτινοβολία των επιτευγμάτων των ευρωπαϊκών κρατών έφερνε διαρκώς στο προσκήνιο το ζήτημα της βιομηχανικής ανάπτυξης, η απουσία όμως των απαραίτητων για την ανάπτυξη της βιομηχανίας προϋποθέσεων οδηγούσε τις προθέσεις σε αδιέξοδο. Η εμφάνιση μονάδων παραγωγής, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν βιομηχανικές, άρχισε κατά τις πρώτες δεκαετίες της ανεξαρτησίας με αποσπασματικό, ευκαιριακό ίσως τρόπο. Οι μονάδες αυτές αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών, οι οποίες σχετίζονταν με την επεξεργασία αγροτικών προϊόντων. Επρόκειτο κυρίως για εξέλιξη των παραδοσιακών αλευρομύλων, των ελαιοτριβείων, των βυρσοδεψείων και των κλωστηρίων. Οι μονάδες όμως αυτές δεν αποτέλεσαν την αφετηρία για τη δημιουργία πιο σύνθετων βιομηχανικών συγκροτημάτων αλλά, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρέμειναν στάσιμες και περιορισμένες ως προς τα οικονομικά τους μεγέθη. Ο δισταγμός αυτός οφειλόταν ίσως στη μικρή έκταση της εγχώριας αγοράς, στην πίεση των εισαγόμενων προϊόντων αλλά και στην έλλειψη πολυάριθμου, ειδικευμένου και φθηνού εργατικού δυναμικού.»

β. σχολ. βιβλ. σελ. 45: «Η αναδιανομή που έγινε έφτασε στο 85% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων στη Μακεδονία και στο 68% στη Θεσσαλία. Στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης της χώρας το ποσοστό αυτό ανήλθε σε 40%. Μετά από λίγα χρόνια, κάτω από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος, η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε και οδήγησε την αγροτική οικονομία της χώρας σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. Με τη σειρά της η νέα κατάσταση δημιούργησε νέα προβλήματα. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπόρων. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση προωθήθηκε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών οργανισμών παρέμβασης και παραγωγικών συνεταιρισμών. Το αγροτικό ζήτημα απέκτησε έτσι νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.).»

Θέμα Β2

σχολ. βιβλ. σελ. 49: «Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων ήταν σημαντικό, δεν κλόνισε όμως την εθνική οικονομία, όπως συνέβαινε με τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις του 19ου αιώνα. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτή, η Ελλάδα βγήκε ιδιαίτερα κερδισμένη από τον πόλεμο. Ενσωμάτωσε πλούσιες περιοχές (Ήπειρο, Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, Νησιά του Αιγαίου, Κρήτη) και εκατομμύρια νέους κατοίκους. Τα εδάφη της αυξήθηκαν κατά 70% περίπου (από 65.000 σε 108.800 τετρ. χλμ.) και ο πληθυσμός της κατά 80% (από 2.700.000 σε 4.800.000 κατοίκους). Το κυριότερο όμως ήταν οι νέες οικονομικές προοπτικές. Τα νεοαποκτηθέντα εδάφη ήταν ως επί το πλείστον πεδινά και αρδευόμενα, πράγμα που δημιουργούσε άριστες προοπτικές για τη γεωργική παραγωγή. Το κύριο πρόβλημα ήταν η παρουσία ισχυρών μειονοτικών ομάδων στις περιοχές αυτές. Στη σχετικά ομοιογενή Ήπειρο, για παράδειγμα, δίπλα στους 166.000 Έλληνες υπήρχαν, το 1914, 38.000 μουσουλμάνοι (αλβανικής κυρίως καταγωγής) και μερικές χιλιάδες Εβραίοι.

Οπωσδήποτε όμως, η Ελλάδα έγινε υπολογίσιμη πλέον δύναμη και η εμπιστοσύνη που ενέπνεε στις αγορές χρήματος και πιστώσεων αυξήθηκε σημαντικά. Η χώρα ήταν έτοιμη να αφιερωθεί στο δύσκολο έργο της ενσωμάτωσης των νέων περιοχών, όταν ξέσπασε, το καλοκαίρι του 1914, ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.»

ΟΜΑΔΑ Β΄

ΘΕΜΑ Γ1

α. σχολ. βιβλίο σελ. 36, 37 (ενότητες 9, 10)

Οι περιορισμένοι πόροι της χώρας, σε συνδυασμό με τα έκτακτα έξοδα που επέβαλαν οι διαρκείς εθνικές κρίσεις, καθιστούσαν αδύνατη την εξοικονόμηση κεφαλαίων για δημόσιες επενδύσεις. Ο εξωτερικός δανεισμός διογκώθηκε κατά τη δεκαετία του 1880, και μέσα σε λίγα μόλις χρόνια η χώρα βρέθηκε να οφείλει ποσά πολλαπλάσια του ετήσιου προϋπολογισμού της, καθώς, όπως σχολιάζει ο Σβορώνος στο κείμενο 1, το μισό σχεδόν των κρατικών εσόδων απορροφάται από την εξυπηρέτηση των δανείων. Μάλιστα, ο εξωτερικός δανεισμός έφτασε σχεδόν τα 650 εκατ. φράγκα (με πραγματικό κεφάλαιο τα 470 εκατ.) κυρίως με εισροή αγγλικών κεφαλαίων, το πραγματικό ποσό όμως που ήρθε στην Ελλάδα ήταν μόλις 360 εκατ.

Το μεγαλύτερο μέρος των δανείων αυτών χρησίμευσε για την κάλυψη των τρεχόντων ελλειμμάτων των εθνικών προϋπολογισμών, που υπήρχαν πριν ακόμα από την πρωθυπουργία του Τρικούπη, καθώς και των δαπανών των στρατιωτικών κινητοποιήσεων (του 1877-1880 και του 1885-1886) και των εξοπλισμών (26.000.000 δραχμές από τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για τη ναυπήγηση τριών θωρηκτών το 1889). Επίσης, μεγάλα ποσά διατέθηκαν για την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων. Μικρό μέρος απέμενε για παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα (περίπου το 6%), ποσό όμως απαραίτητο, χωρίς το οποίο τα έργα αυτά δεν θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν. Μεγάλο τμήμα επίσης χρησιμοποιήθηκε για την ενίσχυση τραπεζών (της Εθνικής και της Ηπειρο-Θεσσσαλίας) και για την αποπληρωμή των εσωτερικών δανείων.

Όμως, το φορολογικό σύστημα του Τρικούπη, όπως το παρουσιάζει το κείμενο 1, μπορεί να άφηνε σχεδόν ελεύθερα το εισόδημα και το αρχικό κεφάλαιο, το κατά κεφαλήν όμως ποσοστό του φόρου έφτασε το 36,5% το 1893 αντί για το 19% που ήταν το 1874. Ακόμα και οι επόμενες κυβερνήσεις δεν κατάφεραν να βελτιώσουν την κατάσταση με αποτέλεσμα την προοδευτική αύξηση του ελλείμματος στον προϋπολογισμό. Έτσι, κατά το έτος 1893, όταν ο Τρικούπης επανήλθε στην εξουσία, η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία να εξυπηρετήσει τα τοκοχρεολύσια των εξωτερικών της δανείων και ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χρέους της, κηρύσσοντας χρεοκοπία. Η «πτώχευση», όπως χαρακτηρίστηκε, δεν ήταν ασυνήθιστη επιλογή των φτωχότερων κρατών, στην Ελλάδα όμως της εποχής εκείνης είχε μεγάλο πολιτικό κόστος. Ο Τρικούπης βαλλόταν από όλες τις πλευρές (αντιπολίτευση, τραπεζίτες, πιστώτριες χώρες) με αποτέλεσμα να χάσει τις εκλογές το 1895 και να αποσυρθεί από την πολιτική σκηνή, καταφεύγοντας στις Κάννες όπου και πέθανε. Οι διαπραγματεύσεις με τις πιστώτριες χώρες συνεχίστηκαν μέχρι τον

ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Η ήττα του ελληνικού στρατού τον Ιούλιο και η υποχρέωση της Ελλάδας να καταβάλει υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία έθεσαν το ζήτημα σε νέες βάσεις, όπως μας επιβεβαιώνει και το κείμενο 2, καθώς η Ελλάδα παρά τη διαμεσολάβηση των διευθυντών της Εθνικής Τράπεζας Στρέιτ και Συγγρό δεν κατάφερε να αποτρέψει τον έλεγχο από τους δανειστές.

β. σχολ. βιβλίο σελ. 38

Τα οικονομικά του ελληνικού κράτους οδηγήθηκαν σε καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ). Μάλιστα, το κείμενο 2 προσθέτει την πληροφορία ότι αρχικά η ονομασία του ήταν Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου. Επειδή όμως αυτός ο όρος έδινε την αίσθηση υποδούλωσης της Ελλάδας στις ξένες δυνάμεις, ένα χρόνο αργότερα μετονομάσθηκε σε Διεθνής Οικονομική Επιτροπή, στη συνείδησή όμως των Ελλήνων παρέμεινε η έννοια του ελέγχου που ήταν και η πραγματικότητα. Εκπρόσωποι έξι δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία) ανέλαβαν τη διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων. Επρόκειτο για τα έσοδα των μονοπωλίων αλατιού, φωτιστικού πετρελαίου, σπίρτων, παιγνιόχαρτων, χαρτιού σιγαρέτων, τα έσοδα από την εξόρυξη της σμύριδας της Νάξου, το φόρο καπνού, τα λιμενικά δικαιώματα του Πειραιά, το φόρο χαρτοσήμου κ.λπ. Το ύψος αυτών των εσόδων ανερχόταν σε 28.000.000 έως 30.000.000 δραχμές.

Στόχος αυτής της υποχρεωτικής διαχείρισης ήταν η εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, δηλαδή η καταβολή της πολεμικής αποζημίωσης ύψους 92.000.000 δραχμών και η εξυπηρέτηση των άλλων δανείων. Η διεθνής επιτροπή, που ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1898, αντιμετώπισε τις τρέχουσες ανάγκες με ένα μεγάλο δάνειο, που χορηγήθηκε με την εγγύηση των Δυνάμεων. Στη συνέχεια, εκτός από το βασικό της ρόλο, δηλαδή την εξασφάλιση της αποπληρωμής των δανείων, λειτούργησε επιπρόσθετα ως τεχνικό συμβουλευτικό σώμα, συμβάλλοντας γενικότερα στη βελτίωση των επιδόσεων της ελληνικής οικονομία.

Μπορεί ο οικονομικός έλεγχος να ήταν ιδιαίτερα βαρύς για την Ελλάδα, καθώς προείχε το συμφέρον των ομολογιούχων, όμως τα αποτελέσματα ήταν θετικά και έγιναν ορατά λίγα χρόνια αργότερα. Ο σχετικός νόμος (2519) που όριζε την ίδρυση της Επιτροπής και ψηφίστηκε στις 21 Φεβρουαρίου του 1898 είχε διατάξεις που βοήθησαν τη νομισματική σταθερότητα και αύξησαν την εσωτερική αξία της δραχμής, όπως αναφέρει το κείμενο 2. Η εγγύηση των Δυνάμεων αύξησε την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους, οπότε δόθηκε η δυνατότητα σύναψης νέων δανείων που τα χρειάστηκε η χώρα τα επόμενα χρόνια, ενώ ο έλεγχος απάλλαξε τους δημοσιονομικούς μηχανισμούς από δυσλειτουργίες του παρελθόντος. Το 1910, παρά τα προβλήματα στο εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών εξαιτίας της σταφιδικής κρίσης και παρά το γεγονός ότι η αποπληρωμή των δανείων εξακολουθούσε να απορροφά το 1/3 των εθνικών εσόδων, τα δημόσια οικονομικά μπορούσαν να χαρακτηριστούν υγιή, οι προϋπολογισμοί ήταν ελαφρώς πλεονασματικοί και οι οικονομικές δυνατότητες του κράτους σαφώς αυξημένες. Αυτή η θετική εξέλιξη επέτρεψε τις μεταρρυθμίσεις των πρώτων κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου, την πολεμική

προετοιμασία και τη συμμετοχή στους Βαλκανικούς πολέμους, χωρίς τις δραματικές επιπτώσεις που είχαν στο οικονομικό πεδίο οι πολεμικές κινητοποιήσεις του παρελθόντος.

ΘΕΜΑ Δ1
σχολ. βιβλίο σελ. 40

α. Οι τοποθετήσεις σε ακίνητα, τοποθετήσεις επίδειξης, που κόσμησαν την Αθήνα με λαμπρά νεοκλασικά αρχοντικά, δίνοντας σε μερικές κεντρικές περιοχές της αριστοκρατικό και κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αποτέλεσαν τον προάγγελο της δραστηριοποίησης των ομογενών στη χώρα. Η διείσδυσή τους στην ελληνική αγορά έγινε με γνώμονα την αξιοποίηση ευκαιριών για υψηλά κέρδη. Η πώληση, λόγου χάρη, των τσιφλικιών της Θεσσαλίας σε χαμηλές τιμές από τους Οθωμανούς ιδιοκτήτες τους, μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος, αποτέλεσε μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για τους ομογενείς κεφαλαιούχους. Λίγο αργότερα ακολούθησαν επενδύσεις στο εμπόριο, στις μεταλλευτικές δραστηριότητες, στα δημόσια έργα της τρικουπικής περιόδου και στο δανεισμό του δημοσίου. Πράγματι, ο Δερτιλής σχολιάζει ότι στην Ελλάδα υπήρχαν οι δυνατότητες για επενδύσεις, σε μια αγορά που ήταν παρθένα και έδινε ευκαιρίες κέρδους. Έτσι, υπήρχαν μεταλλευτικές παραχωρήσεις από την πλευρά του κράτους με ευνοϊκούς όρους, τραπεζικές και χρηματιστικές επιχειρήσεις με πολύ υψηλά επιτόκια (30-60%, όταν στην Ευρώπη ήταν 2,5-4,5%), επενδύσεις στη ναυτιλία με δυνατότητα αλλαγής σημαίας, ακίνητα σε μια πρωτεύουσα που αναπτυσσόταν με ταχείς ρυθμούς και αγορά μεγάλων αγροτικών εκτάσεων σε πολύ ευνοϊκές για τους ομογενείς τιμές.

β. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των επενδύσεων ήταν ο ευκαιριακός χαρακτήρας και η ρευστότητά τους. Το κύριο μέλημα φαίνεται ότι ήταν η δυνατότητα γρήγορης απόσβεσης και επανεξαγωγής των κεφαλαίων στο εξωτερικό, στην πρώτη ένδειξη για επικερδέστερες τοποθετήσεις, όπως επιβεβαιώνει και το κείμενο 1. Η ελληνική αγορά δεν έδινε τόσες υποσχέσεις, ώστε να επιχειρούνται τοποθετήσεις με μακροχρόνιες προοπτικές. Η εύκολη μετατρεψιμότητα της δραχμής ενίσχυε αυτά τα βραχύβια περάσματα του ομογενειακού κεφαλαίου από τη χώρα. Ο χαρακτηρισμός αυτής της οικονομικής συμπεριφοράς ως κερδοσκοπικής δεν απέχει πολύ από την αλήθεια. Μάλιστα φαίνεται να προτιμούνταν επενδύσεις με μεγάλο ρίσκο, καθώς θεωρούνταν επικερδέστερες, όπως μεγάλες εμπορικές δουλειές με μικρές εγχώριες υποχρεώσεις, εύκολα εξαγόμενα κεφάλαια και μεγάλα ποσοστά κέρδους. Στην Ανατολική Μεσόγειο, στις παρυφές δηλαδή του σκληρού πυρήνα της καπιταλιστικής ανάπτυξης, το κεφάλαιο λειτουργούσε με βάση το κυνήγι της ευκαιρίας, της γρήγορης απόδοσης, την κερδοσκοπία, με λίγα λόγια.

Εύστοχα, η εφημερίδα «Ραμπαγάς» το 1882 σχολιάζει ότι τα κεφάλαια των Ελλήνων του εξωτερικού δεν χρησιμοποιούνται για την ανάπτυξη της χώρας και την αναζωογόνηση των εργατικών τάξεων αλλά για κυβεία και μετοχικές ταχυδακτυλουργίες, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Επίσης, ο συγγραφέας Εμμανουήλ Ροΐδης στην εφημερίδα «Ασμοδαίος» χαρακτηρίζει πολύ παραστατικά τους Έλληνες του εξωτερικού ως ψωμάρπαγες και σαρκοβόρους που τρέφονται από

το κρέας των ντόπιων εισβάλλοντας από τα παράλια της Μ. Ασίας στην Ελλάδα, με το πρόσχημα της ελληνικής καταγωγής και του πατριωτισμού τους, αναφερόμενος ξεκάθαρα στην περίπτωση του Ανδρέα Συγγρού. Είναι αλήθεια πως ήταν πρωτοφανής η κερδοσκοπία των Ελλήνων κεφαλαιούχων, ώστε ο Στέφανος Ξένος να τους χαρακτηρίσει στις δημοτικές εκλογές του 1883 ως χρυσοκάνθαρους, εκφράζοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυσφορία και την ανασφάλεια με την οποία η αστική τάξη της Αθήνας έβλεπε αυτούς τους μεγιστάνες του πλούτου.